Türkiyat Mecmuası, c. 26/1, 2016, s. 339-446

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ'NDEKİ EL YAZMALARININ KATALOGU

Sadık YAZAR[*]

ÖZ

Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonra, Türk kültür ve medeniyetini incelemek amacıyla 1924 yılında kurulan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde zamanla oluşmuş bir kütüphane de bulunmaktadır. Başta Türk asıllı meşhur Rus Türkoloğu Katanov olmak üzere Hüseyin Sadettin Arel, Mehmet Behçet Yazar, Osman Nedim Tuna, Ahmed Hamdi Tanpınar, Arslan Kaynardağ, Vecihe Gök gibi çok önemli isimlerin bağışlarıyla son halini alan bu kütüphanede 200 cilde yakın yazma eser de bulunmaktadır. İlk defa merhum Cevat İzgi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan yazma eserlerin katalogunu hazırlamaya başlamış; ancak bir defter halinde bulunan çalışmasını nihayet erdirememiştir. Daha sonra İsmail Güleç ve Mehmet Zeren, İzgi'nin bu defterinden de yararlanarak Katanov ve Hüseyin Sadettin Arel'in bağışları arasında yer alan 173 yazma eserin katalogunu hazırlayıp neşretmişlerdir. Bu makalede, daha önce hazırlanan katalog çalışmasına dâhil edilmeyen 71 cilt el yazma içinde bulunan 121 eserin katalogu hazırlanmıştır. Daha ziyade Osman Nedim Tuna ve Mehmet Behçet Yazar'ın bağışları arasında yer alan bu ilave yazma eserlerin kataloguna yer verilmeden evvel katalogu hazırlanan yazma eserler hakkında genel bir değerlendirme ile katalogun hazırlanma safhasında dikkat edilen hususlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Osman Nedim Tuna Bağışları, Mehmet Behçet Yazar Bağışları, Yazma Eser Katalogu

THE CATALOGUE OF MANUSCRIPTS IN THE RESEARCH INSTITUTE OF TURKOLOGY

ABSTRACT

There is a precious library consisting of several collections that occurred over time in the The Research Institute of Turkology was established to research the Turkish culture and civilization immediately after the founding of the Republic, in 1924. There are also about 200 volumes of manuscripts in this library which has taken its final form with donations of some scientists like the renowned Russian Turkolog Nikolay Fyodoroviç Katanov, Hüseyin Sadettin Arel, Mehmet Behçet Yazar, Osman Nedim Tuna, Ahmed Hamdi Tanpınar, Arslan Kaynardağ and Vecihe Gök. For the first time, Cevat İzgi had begun to prepare the catalog of the manuscripts in The Research Institute of Turkology; unfortunately he could not finish his catalog that currently being preserved in a notebook form. Then İsmail Güleç and Mehmet Zeren, have prepared the catalog of 173

[*] Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zyazar@gmail.com.

manuscripts exist in the colleciton of Katanov and Hüseyin Sadettin Arel utilizing İzgi's aforemenstioned notebook and published it in 2009. In this article, it will be located the catalog of 121 manuscripts (in 71 volumes) excluded in the previously prepared catalog. Before the catalog, it is devoted an overview on the manuscripts whose catalog has been prepared and some notes that have taken into consideration in preparation of the catalog.
Keywords: The Manuscript Collections of The Research Enstitute of Turkology, The Research Enstitute of Turkology, Donations of Mehmet Behçet Yazar and Osman Nedim Tuna, The catalog of Manuscripts.

İslamî yazma eserler bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Türkiye'de, irili ufaklı birçok yazma eser koleksiyonu bulunmaktadır.[1] Bu koleksiyonların büyük bir kısmı başta Süleymaniye Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi gibi büyük yazma eser kütüphaneleri olmak üzere, muhtelif resmî kurumlarda muhafaza edilmektedir. Bunun yanında, bazıları kamuoyu ve bilim insanlarına açık bulunan; ancak bir kısmı ise henüz keşfedilmemiş ya da sadece sahibinin istifade ettiği özel yazma eser koleksiyonları da bulunmaktadır.

Bu zenginliğine karşın Türkiye'deki yazma eserleri kataloglama faaliyetleri çok eksik ve düzensizdir. İslam dünyasında köklü bir geçmişe sahip olan kataloglama faaliyetleri Osmanlı döneminde de devam etmiş ve birçok yazma eser koleksiyonun daha ziyade liste şeklindeki katalogları günümüze ulaşabilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ise toplu kataloglama faaliyetleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ali Fethi Bey'in, 1850-1854 yıllarında hazırladığı ve *el-Âsârü'l-Aliyye fî Hazâini'l-Kütübi'l-Osmâniyye* adını verdiği katalogundan sonra *Devr-i Hamîdî Katalogları* adı verilen önemli kataloglama çalışmaları hazırlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmek istenen bu kataloglama çalışmaları TÜYATOK gibi önemli projeleri doğurmuşsa da maalesef hedeflenen amaç hâsıl olamamıştır. Son 20-30 yılda kataloglama çalışmaları nispeten hızlanmış ve bazıları bir defter niteliğini aşamayan birçok katalog neşredilmiştir. IRCICA ve İSAM gibi vakıfların çalışmaları ve kimi özel teşebbüsler kataloglama çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşsa da hâlâ basılı bir katalogu bulunmayan çok önemli yazma eser koleksiyonlarımız bulunmaktadır. Devlet eliyle büyük bir proje olarak ele alınmadığı müddetçe de, adeta bir İslamî yazma eser cenneti olan Türkiye'deki kataloglama faaliyetlerinin daha uzun bir süre tamamlanamayacağı anlaşılmaktadır.[2]

[1] Çoğu Osmanlı'dan günümüze miras kalan bu koleksiyonlar hakkında bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu,* Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

[2] Türkiye'deki kataloglama çalışmaları hakkında özet bilgiler için bk. İsmail E. Erünsal, "Katalog", DİA, C. XXV, . 24-28. Ayrıntılı bilgi için ise bk. Hüseyin Türkmen, *Türkiye Kütüphaneleri Yazma Eser Katalogları: 1923-2006,* Kitabevi, İstanbul 2010.

Türk kültür ve medeniyetini incelemek amacıyla 1924 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü[3]'nde (TAE) de zamanla yapılan bağışlarla oluşmuş bir yazma eser koleksiyonu bulunmaktadır. Bu koleksiyonda yer alan yazmaların bir kısmı, yakın zamanda Mehmet Zeren ve İsmail Güleç tarafından neşredildi.[4] Hazırlayıcılar neşirlerinin başına koydukları önsözde katalogları hakkında şu bilgileri vermektedir:

> *Şimdiye kadar kapalı kapılar ardında kalmış enstitüdeki bu yazma eserlerin katalogunu hazırlayarak, araştırmacıların ve ilgilenenlerin bunlara ulaşmasına bilimsel yönden aracılık edip yol göstermek istedik. Oldukça zor şartlarda meydana getirilen bu çalışma, ilk önce İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırmaları Projeleri Fonu'nun desteği gerçekleştirilerek bu makama sunulmuştu; o zaman bu ilk katalog çalışmasını merhum Cevat İzgi'nin aziz hatırasına ithaf etmiştik, zira bu yazmaların kataloglanması işini taslak olarak ilk o başlatmıştı.*[5]

Araştırmacılar kataloglarının başına TAE Kütüphanesi'ni tanıtıp kütüphanede bulunan yazma eser koleksiyonlarından, özellikle de Katanov'un kütüphanesini bu kuruma bağışlaması sürecinden bahsettikleri bir giriş bölümü koymuşlardır. Burada verilen bilgilerden anlaşıldığı kadar, katalogda yer alan eserlerin 50 kadarı Katanov'un bağışladığı kitaplar arasında yer almakta olup bunların büyük çoğunluğu Doğu Türkçesi ile yazılmıştır. Diğer yazmaların büyük bir bölümü ise Hüseyin Sadettin Arel'in bağışladığı eserler oluşturmaktadır. Türk musikisi bakımından oldukça önemli olan bu koleksiyonun dışında çeşitli yollarla enstitüye ulaşan yazmalar da katalogda yer almaktadır.

Araştırmacılar böylece katalogladıkları eserlerin içinde bulundukları koleksiyonlar hakkında bilgi verdikten sonra, kütüphanedeki yazma eserlere, son olarak Prof. Dr. Osman Nedim Tuna'nın kitapları arasında bulunan birtakım yazma kitapların da ilave olunduğu bilgisini verirlerken "henüz tasnif edilemediklerini" ve "Prof. Dr. Osman Nedim Tuna koleksiyonunu oluşturan ilk kısım eserler (Katanov ve Arel koleksiyonu yazmaları) kadar orijinal kıymette yazma eser bulunmadığını" ileri sürerek bu yazmaları "şimdilik" çalışmalarına dâhil etmediklerini ifade etmektedirler.[6]

173 eserin kataloglandığı bu çalışmada; "kütüphane kaydına göre," "eser adına göre" ve "eser konusuna göre" katalogda yer alan eserlerin üç ayrı listesi ile yazar adlarının listesi hazırlanıp katalogun başına eklenmiştir.

Bu çalışmada; daha evvel hazırlanan kataloga dâhil edilmeyen yazma eserlerin, Osman Nedim Tuna (ONT) ile Mehmet Behçet Yazar'ın (MBY) Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne bağışlanan koleksiyonlarda yer alan eserlerin katalogu

---

[3] TAE hakkında başlangıç düzeyinde bilgiler için bk. İsmail Güleç, "Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü", DİA, C. XLI, s. 5601-61. Ayrıntılı bilgiler için bk. Mustafa Özkan, "Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü", Türkiyat Mecmuası, C. XX (1997), s. 1-11

[4] Mehmet Zeren, İsmail Güleç, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2009.

[5] Aynı eser, s. 5.

[6] Bununla birlikte Osman Nedim Tuna'nın koleksiyonunda yer alan ve İranlı meşhur şair Mollâ Câmî'nin risalelerini havi bir mecmuanın katalogu 54 numara altında hazırlanmıştır.

hazırlanmıştır. Bu kataloga yer vermeden evvel, bahsi geçen koleksiyonlarda yer alan eserlere dair genel bir değerlendirme yapılacak ve katalogu hazırlarken dikkat edilen hususlara işaret edilecektir.

Bu çalışmada bahsi geçen koleksiyonlarda bulunan 71 cilt el yazma içinde bulunan 121 eserin katalogu hazırlanmıştır. Klasik ilim tasnifine göre düzenlenmiş bu eserlerin içeriklerine göre sayılarını şu tablo ile vermek mümkündür:

Konu	Eser Sayısı
Kur'ân, En'âm-ı Şerîf ve Tefsirler	2
Fıkhî İlimler (fıkıh, ferâ'iz vb. ilimler)	9
Kelâm, Akâid İlimleri	8
Hadîs İlimleri	1
Tasavvuf	11
Du'â ve Zikir İlimleri	1
Sözlük İlmi	10
Dilbilgisi	1
İlmü'l-firâse, ilmü ahkâmi'n-nücûm, ilmü'l-ihtiyârât ve ilmü's-sihr (gizli ilimler)	6
Tarih	3
Siyer	9
Tabakât	6
İlmü'l-ahlâk ve'l-âdâb ve's-siyâse (ahlak, âdâb ve siyaset ilmi)	3
Türk Edebiyatı	46
Arap Edebiyatı	3
Ansiklopedik	2

Tabloya göre katalogta yer alan eserlerin çoğu Türk Edebiyatı başlığı altında değerlendirilen eserlerdir ki bunların yüzdesi %38'dir. Her iki koleksiyonda da bulunan eserlerin kahir ekseriyeti Batı Türkçesi ile yazılmıştır; bununla birlikte Arapça ve Çağatay Türkçesi ile yazılan eserlerin yanında birkaç çok dilli eser de bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere eserlerin %82'si Batı Türkçesi ile yazılmıştır.

Türkçe	Arapça	Çağatay Türkçesi	Farsça-Türkçe	Arapça-Türkçe	Çağatay Türkçesi-Batı Türkçesi	Çok dilli
100	10	2	5	2	1	1

ONT'de yer alan yazmalara bakıldığında; genellikle başka yazma eser koleksiyonlarında nüshaları bulunan, yazıldıkları dönemden sonra oldukça fazla okunan meşhur eserler oldukları görülmektedir. Bu bağlamda; tefsir ilminde ortaya çıkan iki eserden birincisi, Çıkrıkçızâde diye de meşhur olan Altıparmak Mehmed Efendi'nin (ö. 1033/1623-24) *Tercüme-i Sittîn li-Câmi'i'l-Besâtîn* adlı eseridir.

Ebûbekr b. Ahmed b. Muhammed b. Zeyd et-Tûsî'nin *Câmi'u'l-Letâifî Besâtîn* adlı Arapça eserinin tercümesi olan bu tercüme Hz. Yusuf peygamberin kıssasını konu etmekte olup birçok nüshası bulunmaktadır. Tefsir bölümünde kaydedilen bir diğer eser de Fâtihâ ve İhlâs sureleri ile "âyete'l-kürsî" diye bilinen ayetlerin Türkçeye tercümesi ve tefsirini barındıran eserdir.

Fıkıh ilminde kaydedilen eserler arasında dil özelliği bakımından EAT döneminde yazıldığını tahmin edip *Kitâbü'l-Mecâlis* adını verdiğimiz bir eser bulunmaktadır ki ayet, hadis ve birtakım hikâye ve latifeler eşliğinde namaz, oruç ve zekât gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. Darendeli Hamza Efendi'nin onlarca nüshası bulunan *Risâle-i Bey' u Şirâ* ile bu eserin hemen ardından gelen ve başı eksik olduğu için ismi ve yazarı tespit edilemeyen hac menasikiyle ilgili Türkçe eserin de dil özellikleri bakımından ONT'nin dikkatini celtbetmiş olması gerekir. Benzer özelliği bulunan eserlerden biri de Candaroğulları Beyliği'nin 1443-1461 yılları arasında beyliğini yapan Ebü'l-Hasen İsmâ'îl b. İbrâhîm b. İsfendiyâr b. Bâyezîd b. Âdil'in (ö. 884/1479) fıkıh ilmine dair kaleme aldığı ve yazma eser kütüphanelerinde 70'e yakın nüshası bulunan *Hulviyyât-ı Şâhî* adlı Türkçe eseridir. Fıkıh bölümünde yer alan Netîcetü'l-Fetâvâ (T), *Mefâtîhü'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân (Şerhu Şir'atü'l-İslâm)* [A], Sirâcü'l-Musallî ve Bedrü'l-Mübtedî ve'l-Müntehî (A), *el-Mukaddime fi's-Salât* (A) gibi eserler çok bilinen eserler olup yazma eser kütüphanelerinde nüshaları fazladır. Muhtelif eserlerden derlenen bir fetva mecmuası da yine bu bölüm altında kaydedilen eserler arasında yer almaktadır.

Kelam ve akaid ilimleri başlığı altında; yazarı konusunda ihtilaf bulunmakla birlikte Mevlana Firâkî'ye atfedilen ve birçok nüshası bulunan Kırk Sü'âl adlı eserin iki nüshası, *Risâle-i İblîs, Kitâb-ı İblîs, Nasîhat-i İblîs, Kıssa-i İblîs ve İblîs Hakkında Risâle* gibi farklı adlarla da kütüphane kayıtlarında yer alan müellifi ya da mütercimi belirsiz bir Türkçe eser, yazarı belirsiz iki ilmihâl, XVII. yüzyılda yaşamış olan Alaşehirli Veysî tarafından yazılan ve *Düstûrnâme, Düstûru'l-Amel* ve *Şehâdetnâme* gibi isimlerle bilinen eseri, *Kasîde-i Emâlî* ve Alî el-Kârî'nin, bu kasideye yapılan en meşhur şerhler arasında bulunan *Dav'u'l-Me'âlî fî Şerhi Bed'i'l-Emâlî*'si yer almaktadır.

Hadis ilimleri sahasında yer alan tek eser, nerdeyse her yazma eser koleksiyonunda en az bir nüshası bulunabilen Nevevî'nin (ö. 676/1277) kırk hadis derlemesidir.

Tasavvuf başlığı altındaki eserlerin büyük çoğunluğunu Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî ve onun çevresindekiler tarafından yazılmış olan Melâmî metinlerini hâvî mecmua teşkil etmektedir.

Dil İlimleri genel başlığı altında katalogu hazırlanan sözlükler arasında da meşhur sözlükler bulunmaktadır. *Lügat-ı Ni'metullâh, Tuhfetü'l-Hâdiye (Lügat-ı Dânisten), Lügat-ı Kitâb-ı Gülistân* gibi Farsça-Türkçe; *Lügat-ı Ferişteoğlu* gibi Arapça-Türkçe ve *Lügat-ı Abuşka* gibi Çağatay Türkçesi-Osmanlı Türkçesi sözlükleri bulunmaktadır. Bunların yanında *Lügat-ı Halîmî* olarak bilinen *Bahru'l-Garâ'ib* ile şerhi, Farsça-Türkçe meşhur sözlüklerden *Tuhfe-i Şâhidî*'nin Abdurrahmân b. Abdullâh el-Kuddûsî tarafından yapılan şerhi ve Zemahşerî'nin meşhur eseri *Mukaddimetü'l-Edeb*'in kısmen tercümesi olan *Akse'l-Ereb fî Tercemeti Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eser yer almaktadır.

Günümüzde Astroloji isimlendirmesiyle karşılamaya çalıştığımız İlmü'l-firâse, ilmü ahkâmi'n-nücûm, ilmü'l-ihtiyârât ve ilmü's-sihr gibi gizli ilimler sahasında da altı eser kaydedilmiştir. Bunların dördü rüya tabiri, biri daha ziyade astronomiye yakın olan yıldız ve gezegenler konusunu ele alırken bir diğeri de ahkâm-ı sâl türünden eserdir.

Tarih başlığı altında üç eser kaydedilmiştir. Bu eserlerden biri yazma eser kütüphanelerinde 20 civarında nüshası bulunan eser, 1280/1863-64 yılında Arap harfli olarak basılan *Târîh-i Mustafâ Necîb (Vak'a-i Selîmiyye)* adlı eserdir. Nişâncızâde'nin (ö. 1621) *Mir'ât-ı Kâ'inât* adlı genel tarihi ise oldukça meşhur bir diğer eser olup çoğu yazma eser koleksiyonunda en az bir nüshası bulunabilen eserdir. Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı Arapça eserinin bir bölümünün tercümesi olan *Tercüme-i Tarîh-i Taberî* de yine bu bölümde kaydedilen eserlerdendir. Maalesef ki mütercimi tespit edilemeyen bu tercümenin Ahmed Paşa adlı bir devlet adamının emri ile yapılan bir tercüme olduğu tespit edilmiştir.

Siyer başlığı altında kaydedilen eserler, Osmanlı dönemindeki en meşhur ve nüshaları oldukça yaygın olan siyer metinleridir. Alaşehirli Veysî'nin (ö. 1628) *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* adlı iki ciltlik eseri, XVII. yüzyılın başında vefat eden meşhur şair Nâbî'nin (ö. 1712) bu esere yazdığı zeyl, Altıparmak Mehmed Efendi'nin *Delâ'il-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Ahmedî* adlı tercüme siyeri bu siyerler arasında yer alır. Erzurumlu Darîr'in XIV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı siyeri de bu başlık altında yer alan meşhur eserlerdendir. Siyer başlığı altında yer alan ve isimleri belirsiz iki kısa eser daha yer alır. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in doğumunu konu ederken diğeri de Hz. Fâtıma'nın evliliğini konu almaktadır.

İlmü't-tabakât ve tezâkir (biyografi ilimleri) başlığı altında kaydedilen 6 eser arasında müellfi/mütercimi belli olan sadece iki eser vardır. Bunlardan biri Şeyh Mûsâ Sadrî tarafından XVI. yüzyılın sonunda kaleme alınan *Regâyibü'l-Menâkıb* adlı nüshaları görece daha az olan eserdir. Diğeri ise Osmanlı biyografi geleneğine çok önemli bir yere sahip olup zeyilleri yazılan ve yazma eser kütüphanelerinde oldukça fazla nüshaları bulunduğu gibi farklı tarihlerde yapılmış baskıları ve tercümeleri bulunan *Şakâ'iku'n-Nu'mânîye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmânîye* adlı eserdir. Bu başlıkta yer alıp da mütercimi belli olmayan iki tercümeden biri Ferîdüddîn Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı Farsça, diğeri de Ebü'l-Hasen Muhammed b. Abdullâh el-Kisâ'î'nin *Kısasu'l-Enbiyâ* adlı Arapça eserinin muhtemelen erken dönem Batı Türkçesine yapılan tercümeleridir. Her iki tercümenin de başka nüshaları bulunmakla birlikte mütercimleri noktasında bilgiler bulunmamaktadır. Menâkıb-ı Evliyâ ismini verdiğimiz bir yazma ise hâvî olduğu 50 hikâye/menkıbe ile adeta bir hikâye/menkıbe mecmuasıdır. Mecmuada Hz. Hızır'ın hikâyesi, Hz. Âişe'nin menkıbeleri, Hz. Eyyûb'un hikâyesi, Erve Hatun hikâyesi, Şeyh San'ân hikâyesi, Hatun kişi hikâyesi, Mansûr b. Ammâr, Sultân Mahmûd Gaznevî, Kadı ile Harâmî hikâyesi, Hz. Peygamber'in mi'râcı gibi menkıbe ve hikâyeler yer almakta olup Klâsik Türk edebiyatındaki kısa hikâye türü noktasında araştırılmaya değer bir eserdir. [Hazret-i Süleymân] başlığını verdiğimiz eser ise Hz. Süleymân ile karınca hikâyesini konu almaktadır.

Siyâset ve ahlak başlığı altında XIX. yüzyılda yaşamış önemli devlet adamlarından Âkif Paşa'nın *Lâyiha* ve *Tebsıra*'sı ile nasihatname ve pendnâme türünün Türk edebiyatındaki en meşhur eserlerinden Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin *Pend-i Mürşidî (Ahmediyye)* adlı eseri mevcuttur.

Türk Edebiyatı alanında kaydedilen eserler arasında ise, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Sü'edâ'sı, XVI. yüzyıl şairlerinden Sürûrî'nin Kasîde-i Musanna'a'sı, Seyyid Vehbî'nin III. Ahmed'in bir fermanına yazdığı manzum-mensur karışık takrîzi, Filipeli Ali Çelebi'nin elliyi aşkın nüshası bulunan *Hümâyûnnâme* adlı *Kelîle ve Dimne* tercümesi, XVIII. yüzyılda yaşamış olan devlet adamı, hattat ve divan şairi İzzet Alî Paşa'nın müretteb *Divan*'ı, XV. yüzyıl mutasavvıf şairlerden Kemâl Ümmî'nin *Divan*'ından seçilmiş yaklaşık 40 şiir, Süleymân Çelebi'nin *Mevlid*'i ile Mevlid hikâyeleri diye bilinen *Dâstân-ı Kesikbaş, Dâstân-ı İbrâhîm, Dâstân-ı Geyik, Dâstân-ı Hatun* isimli destansı hikâyeler, XIV. ya da XV. Yüzyılda yazıldığı tahmin edilen İslâmî'nin mesnevisinin bir nüshası, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'si, XVII. Yüzyıl şairlerinden Bosnalı Sâbit'in *Dîvân*'ı, *Edhem ü Hümâ, Berbernâme* ve *Derenâme'sini (Söz Ebesi / Hâce Fesâd*) havi külliyatı, Firdevsî-i Rûmî'nin (Uzun Firdevsî) *Süleymânnâme-i Kebîr'*i, Çağatay Türkçesi ile yazılan bir *Tûtînâme* tercümesi gibi eserler yer almaktadır. Bu bölümde biri lügaz, biri şarkı ve biri de eşâr ve fevâid olmak üzere üç şiir mecmuası da yer almaktadır. İnşâ ilmine dair de *Mâhiyyet-i İlm-i İnşâ, Mecmû'a-i Münşe'ât, Mecmûa-i İnşâ* olmak üzere üç eserin katalogu hazırlanmıştır.

Arap Edebiyatı başlığı altında ise Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si, bu kasideye Çağatay Türkçesi ile yapılan bir tercüme-şerh, Ebü'l-Hasen Mihyâr b. Merzeveyh ed-Deylemî el-Bağdâdî'nin Ebû Hanîfe'nin övgüsünde kaleme aldığı şiiri kataloglanmıştır.

ONT'de yer alan eserlerden ikisi de ansiklopedik eserler arasında değerlendirilmiştir. Bunların ikisi de Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'a ait olup *Dürr-i Meknûn* ve *Acâ'ibü'l-Mahlûkât* adlı Türkçe eserlerdir.

TAE yazma eser koleksiyonunda bulunup da henüz katalogu hazırlanmayan yazma eserlerden bir kısmı da Fecr-i Âtî edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Mehmet Behçet Yazar'ın varisleri tarafından bağışlanan eserlerdir. Neredeyse tamamı defter şeklinde olup klâsik kitapları barındırmayan bu kitapların bir kısmı bizzat Mehmet Behçet Yazar'a aittir. Kitapların bir kısmı ise şairin mensup olduğu edebiyat topluluğunun bir diğer önemli ismi Tahsin Nahid'e aittir. Bu bağlamda Mehmet Behçet Yazar'ın *Mahûf Uçurumlar, Çile* (iki ayrı nüsha), *Yumak* isimli şiir kitapları, Kemâleddîn Kamu'nun *Bingöl Çobanları* isimli şiir kitabı, Tahsin Nâhid'in *Gençlik* ve *Sessiz Giryeler* isimli şiir kitapları, Rızâ Tevfîk Bölükbaşı'nın şiirlerini havi bir defter yer almaktadır. Bu kitaplar arasında yer alan bir defterde de Emîn Bülent Serdaroğlu, Şekip Memdûh Bey, Ahmed Hâşim gibi Fecr-i Âtî topluluğuna mensup şairlerin yazdıkları manzum ve mensur şiirlere yer verilmiştir.

Koleksiyonda bulunan defterlerden birkaç tanesi de büyük ihtimalle Mehmet Behçet Yazar'ın akademik ya da özel bir merakla hiciv konusunda yaptığı araştırmalarının ürünleridir. O bu bağlamda Millet Kütüphanesi'nde Alî Emîrî koleksiyonu Manzum 307, 650, 655, 859 numaralarda kayıtlı bulunan hiciv mecmualarını istinsah etmiştir. Çalışmamızda 179 kütüphane numarası ile kayıtlı

bulunan istinsah çalışmasında Sabahattin Alî'nin (1907-1948) Edebiyat Fakültesindeki arkadaşlarını tanıttığı istihza ile karışık uzunca bir terkîb-bendini de deftere kaydetmiştir. 182, 183 numaralarda kayıtlı defterlerde ise mizah gazetelerine dair bir araştırmanın sonuçları kaydedilmiştir. Diyojen, Hayâl, Tiyatro, Kahkaha, Kara Sinan ve Karagöz gibi mizah gazetelerinin nüshaları, içerikleri hakkında bilgiler verilmiştir. 184 numara ile kayıtlı olan mecmua da yine istinsah edilmiş bir şiir mecmuasıdır.

Mehmet Behçet Yazar'ın bağışları arasında bulunan defterlerden ikisi de İsmet Zeki Eyüboğlu'nun İslâmî Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı'na dair tuttuğu ders notlarından oluşmaktadır.

Önemli Eserler

Bir koleksiyondaki eserlerin değerini; muhtevası, nüshalarının nadirliği ve eski tarihli olmaları gibi farklı ölçütler tayin edebilmektedir. Katalogunu hazırladığımız eserlere genel olarak bakıldığında, çoğunun başka koleksiyonlarda da nüshaları bulunan eserlerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında koleksiyona değer katan eserler de yok değildir.

Sadece bu çalışmada katalogu hazırlanan eserler değil daha önce katalogu neşredilen eserleri de dikkate aldığımızda TAE'deki yazma eser koleksiyonunda dikkati çeken yazma eserlerin başında Doğu Türkçesi ile yazılan eserler gelmektedir. Özellikle Katanov'un bağışladığı yazmalar arasında Kazan Tatar Türkçesi ile yazılmış Hüsâmeddîn b. Şerefüddîn el-Müslimî'nin *Tevârîhu'l-Bulgariyye*'si, *Sakam Kıssası, Hz. Alî'nin bir destanı, Meymûne Banu Hikâyesi, Bir Kadının Hilkat-i Garîbe Çocuğu Hikâyesi* isimli eserler ile Çağatay Türkçesi ile yazılmış Fazlullâh b. Îsâ et-Taşkendî'nin *Kelile ve Dimne Tercümesi*, Ahmet Yesevî'nin Hikmetleri, Allâhyâr Sûfî'nin *Fevzü'n-Necât* adlı eseri bulunmaktadır.

Osman Nedim Tuna'nın koleksiyonunda da Çağatay Türkçesi ile yazılmış iki eser bulunmaktadır. Bunlardan biri, Latîfî mahlaslı biri tarafından yapılan ve *Mazharu'l-Acâyib* ismi verilen Tûtînâme tercümesidir. Yaptığımız araştırmalarda eserin Türkiye'de başka bir nüshasına ulaşılamadığı gibi bu yazmayı konu alan bir araştırmaya da rastlanmamıştır.[7]

Bir diğeri de Hz. Peygamber'e yazdığı kasideleri ile bilinen Mısırlı şair Bûsîrî'nin Arapça *Kasîde-i Bürde*'sine yazılan genişletilmiş tercüme ya da şerhi diyebileceğimiz eserdir ki bunun da mütercim/şarihi belirsizdir. *Kasîde-i Bürde*'nin Çağatay Türkçesi ile yazılan bir şerhi daha tespit edilmiştir. Hüseyn-i Hârezmî tarafından yapılmış bu şerhin biri Berlin Şehir Kitaplığında Ms. or. oct. 1688 numarada bir diğeri de Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Paşa Koleksiyonunda 271 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Özbek Ebü'l-Hayr Hân'a (1412-1468) ithaf edilmiş bu şerh yakın zamanda Ayşehan Deniz Abik'in danışmanlığında Erdem Dağıstanlıoğlu tarafından bir doktora tezi çalışmasına konu edilmiştir.[8] Hüseyn-i Hârezmî'nin şerhi ile karşılaştırdığımızda ONT koleksiyonunda bulunan Çağatayca şerhin farklı bir şerh olduğu anlaşılmaktadır.

[7] Kendisini haberdar etmemiz üzerine Irmak Kaçar eser üzerinde bir doktora tezi hazırlamaya başlamıştır.
[8] Bilal Erdem Dağıstanlıoğlu, "Keşfü'l-Hüdâ Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde Şerhi İnceleme - Metin – Dizin", Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana 2015, (Basılmamış DR Tezi).

Doğu Türkçesi ile yazılmış bu iki önemli eserin dışında ONT'deki koleksiyonda yer alan önemli eserlerden biri de İslâmî'nin mesnevisidir. XIV. ya da XV. yüzyılda yazıldığı düşünülen bu dinî-tasavvufî eser 1996 yılında Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice ve İ. Hakkı Aksoyak tarafından, Hasan Yüksel'in özel kütüphanesinde bulunan tek nüshasından hareketle neşredildi. Bu neşirden sonra eserdeki ashâb-ı kehf hikâyesi üzerinde duran Nuran Öztürk[9] de dâhil olmak üzere eserin yeni nüshalarına dair bilgi veren bir çalışma –araştırmamıza göre- yapılmadı. Dolayısıyla eserin şu ana kadar tek nüshasının varlığı bilinmekte idi. Elimizdeki nüsha ile birlikte eserin yeni bir nüshası da ortaya çıkarken yaptığımız taramalar sonucunda bir diğer nüshasına daha ulaşılmıştır. Başı ve sonu eksik olan bu nüsha da Milli Ktp. Yz A 3925 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Eserin elimizdeki nüsha, söz konusu neşre kaynaklık eden nüsha ile yüzeysel olarak karşılaştırıldığında, elimizdeki nüshanın oldukça eksik olduğu; buna karşın çok önemli oranda nüsha farklılıklarının mevcut olduğu görülmüştür.

Hazırlanan katalogda önemli bulduğumuz birkaç eser de Mehmet Behçet Yazar'ın defterleri arasında bulunan birkaç eserdir. Öncelikle koleksiyon sahibi Mehmet Behçet Yazar XX. Yüzyıl Türk edebiyatının ses getirmiş edebiyat topluluğundan Fecr-i Âtî'ye mensup önemli şairlerden biridir. Bununla birlikte muhtemeldir ki TAE'ye bağışlanan bu defterlerine ulaşılamadığından şairin şiirleri tam olarak neşredilip edebî kişiliği hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılabilmiş değildir. Koleksiyonda bu eksikliği önemli oranda doldurabilecek malzeme bulunmaktadır. Bunların başında Mehmet Behçet Yazar'ın şiirleri gelmektedir. Koleksiyonda onun *Mahûf Uçurumlar, Çile* (iki nüsha) ve *Yumak* olmak üzere üç ayrı şiir defteri bulunmaktadır.

Mehmet Behçet Yazar'ın bağışları arasındaki önemli defterlerden üçü de onun Fecr-i Âtî'ye mensup arkadaşlarından olan Tahsin Nahid'in şiirlerini havi defterlerdir. *Gençlik* ve *Sessiz Giryeler* isimli iki şiir kitabının yanında, 176 kütüphane numarasıyla kayıtlı defterde ise ona ithafen yazılan şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerin büyük bir kısmı onunla aynı şiir ekolüne mensup Emîn Bülent Serdaroğlu, Şekip Memdûh Bey, Ahmed Hâşim, İzzet Melîh Bey, Muhyiddîn Bey, Selâhaddîn Bey, Nâ'il Bey, Râ'if Necdet Bey, İbrâhîm Mehdî Bey, Refîk Hâlid Bey, Halîl Nâşid Bey, Haşmet Bey, Ziyâ Şâkir, Müfîd Râtib Bey ve Dâver Bey gibi isimlere aittir. Bu defter Tahsîn Nâhid'in mensup olduğu edebiyat topluluğu temsilcileri olan ilişkisini göstermesi bakımından önemli malzeme sunmaktadır. Tahsin Nahid'in bir kısım şiirleri 1326 yılında Rûh-ı Bî-Kayd isimli şiir kitabında Arap harfli olarak neşredilmiştir. Nurullah Çetin gerek bu şiir kitabındaki şiirlerini, gerekse de bu şiir kitabında yer almayıp da dönemin gazete ve dergilerinden neşredilen şiirlerini muhtelif çalışmalarıyla neşredip incelemiş; daha sonra da bu şiirler birkaç akademik araştırmaya konu olmuştur. Kendisine haber vermemiz neticesinde Tahsin Nahid'in TAE'deki şiirleri üzerinde bir araştırma yapan Ahmet Koçak, TAE'deki bu şiir defterleriyle birlikte Tahsin Nahid'in yeni şiirlerinin ortaya

[9] Nuran Öztürk, "Klasik Türk Şiirinde Ashâb-ı Kehf: İslâmî'nin Mesnevisi Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, s.35-64.

çıktığını söylerken şu ana kadar yapılan neşirlerde bulunmayan birçok şiirinin tespit edildiği bilgisini vermektedir.[10]

İstinsah Kayıtları

Mehmet Behçet Yazar'ın XX. yüzyılda defter şeklinde oluşturulmuş koleksiyonu bir yana bırakılacak olursa katalogu hazırlanan eserlerin otuzunda istinsah kaydı bulunmaktadır. Bunların üçünde sadece müstensih adı kaydedilmiş olup tarih bulunmamaktadır. Bu kayıtlara göre istinsahı belli olan eserlerin yüzyıla göre dağılımlarını şu şekilde vermek mümkündür:

XVI. yüzyıl	XVII. yüzyıl	XVIII. Yüzyıl	XIX. yüzyıl	Yüzyılı belirsiz
2	8	10	7	3

Bu kayıtlara göre hazırlanan katalogda yer alan en eski tarihli eser, Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye isimli eseri, Evâsıt-ı Şevvâl 956/ 1-11 Kasım 1549 tarihinde Ferhâd b. Emîr Şâh b. Muhammed b. Sungur tarafından istinsah edilmiştir. Seyyid Alîzâde'nin Şir'atü'l-İslâm şerhi ise Hızır b. Hacı İlyâs tarafından 964/1556-57 yılında istinsah edilmiştir.

Koleksiyonda Bulunan Mecmualar

Başta da ifade edildiği üzere koleksiyonda 71 cilt el yazması bulunmakta olup bunlardan 121 eser çıkarılıp kataloglanmıştır. Bu yazmalardan 11 tanesi birden fazla eser barındıran resâil mecmuası şeklinde düzenlenmiştir. Bunlar arasında diğerlerine göre daha fazla bütünlük arz eden resâil mecmualarından biri 137 numarada kayıtlı bulunan mecmuadır. Dokuz eseri barındıran bu mecmuada İslâmî'nin mesnevisi da dâhil olmak üzere Eski Anadolu Türkçesi devresinde ait manzum eserler yer almaktadır. 141 numaralı yazma Veysî'nin eserlerini bir araya toplamışken 148 numaralı yazma XVII. Yüzyıl şairlerinden Bosnalı Sâbit'in divanı ve mesnevilerini havidir. En fazla eseri havi bulunan 161 numaralı yazma ise son dönem Melamilerinden Muhammed Nûru'l-Arabî ve çevresinde bulunan halifelerin eserlerini bir araya getiren önemli bir resâil mecmuasıdır. Kataloglanan eserler arasında şiir, fetva ve inşa mecmuaları da bulunmaktadır.

[10] Ahmet Koçak, *Tahsin Nahit: Bütün Şiirleri*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016, s. 15.